

Jaro Dolar

NEDOKONČANA DISKUSIJA O PROTESTANTSKI KNJIGI

Poseban otisak
iz Vjesnika bibliotekara Hrvatske
God. XXV/1981. br. 1-4.

ZAGREB, 1983.

495283

495283

25. IV. 1984

D 224

Jaro Dolar *

NEDOKONČANA DISKUSIJA O PROTESTANTSKI KNJIGI

Bilo je, ko smo se ravnatelj jugoslovanskih nacionalnih bibliotek kot gostje Nemške raziskovalne skupnosti (Deutsche Forschungsgemeinschaft) v udobnem avtobusu vozili po Nemčiji in si ogledovali nekatere posebno sodobno urejene knjižnice. Med vožnjo je beseda dala besedo in omenil sem Trubarjevo neomajno vero v moč knjige. Matko Rojnič, ki me je pozorno poslušal, je mojo preveliko vneto nekoliko ohladil, češ da gre za protestantsko propagando, kakršno poznamo v agitaciji za marsikatero idejno ali versko gibanje. Žal diskusije nisva nadaljevala, Rojničeva opomba pa mi ni dala več miru in sklenil sem, da protestantskega, posebno Trubarjevega odnosa do knjige ne bom presojal "na pamet", ampak da se bom z vprašanjem vendarle nekoliko boljše seznanil. Tako se imam Rojniču in njegovi skepsi zahvaliti, da me zanimanje za slovensko protestantsko knjigo ni več zapustilo. Čeprav je bilo o tem, posebno v zadnjih letih mnogo povedanega in zapisanega, je tu še gotovo mnogo stvari, ki bi jih bilo treba podrobneje raziskati, saj še mnogo virov čaka na objavo. Če je tako na področju slovstvene zgodovine, so vrzeli na "čistem" knjižnem področju še mnogo večje. Dobro se sicer zavedam, da zgodovina knjige ne more biti isto kakor zgodovina literature, prepričan pa sem, da zgodovina knjige ni zgolj opis stvarine in gmotnih sredstev, ki oblikujejo knjigo. Pri razpravljanju o zgodovini knjige, nikakor ne moremo iti mimo vsebine in miselnosti, ki je knjigo rodila. Vprašanja o bralcu in njegovih bralnih navadah, o idejnih tokovih ter gmotnih odnosih, ki so pospeševali proizvodnjo knjige, prav gotovo ne morejo biti zgolj obrobne opombe pri obravnavanju vloge, ki jo je imela knjiga v zavesti dobe in naroda.

"De je le en sam Srednik vmei Bugom inu ludmi, ta Človik Jezus Cristus (...) De je on sam ta pravi vissoki Farr."¹ – S temi besedami je Primož Trubar izredno jasno označil eno osnovnih protestantskih načel. Kakor da bi družbeni nosilci novega odnosa do Boga vnesli na versko področje svoje trgovsko vodilo o izločanju posrednikov: tudi med Bogom in vernikom ne sme biti posrednika – katoliškega duhovnika, ampak si mora vsak sam poiskati pot do Boga. Pri tem je najzanesljivejši kažipot Sveto pismo, v katerem je zapisana "živa beseda Božja". Ta ideja in seveda misijonarska vnema ter pole-

* Bibliotekarski svetnik, ravnatelj u mirovini, Narodne in univerzitetne knjižnice u Ljubljani.

¹ P. Trubar, *Cerkovna ordninga*, [Tübingen 1564], 50 b.

mična zagnanost "novovercev" (iz katoliškega vidika), ki izpričujejo "edino pravo staro vero" (iz protestantskega vidika), so tiste vzmeti, ki so sprožile nastanek literature pri nedržavnih narodih. S tem, da so dali slovenski protestantje našemu kmetu pa tudi meščanu Sveto pismo v njegovem jeziku v roke, so jima omogočili ta neposredni, skoro bi lahko rekli, nekontrolirani kontakt z Bogom.

Prizadevanje protestantov za šole in za branje torej ni zgolj propagandno geslo, ampak je vtakano v bistvo novega gibanja, saj je bila šola tista, ki je pripravljala nove bralce Biblije in drugih verskih knjig.

Trubar je svojo skrb za šole izkazal tudi v Cerkovni ordnungi, kamor pravzaprav odstavek o šolah ne sodi. V posebnem poglavju "De povsod v meistih v tergih inu per Farah se imαιο Latinske Nembske inu Slouuenske Šule gori narediti"² govori najprej na sploh o potrebnosti šol: "Obena deželja, ne meisto ne Gmaina, ne mogo prez Šul, prez Šularieu in prez vučenih ludy biti..." To dokazuje s primeri iz posvetne in cerkvene zgodovine ("ty verny Božy ludy" in "ty Modri Ajdi"). Na te šole se potem vrne še enkrat,³ ko natanko predpisuje, kako naj se tega lotijo po župnijah ("Raven tiga en vsaki Pridigar inu Farmošter ima tudi per suie Farry eniga Šulmojstra oli Mežnaria imeiti inu deržati...") Sicer pa potrebuje Trubar šolarje tudi v cerkvi, kjer morajo ob raznih priložnostih vpričo odraslih odgovarjati na vprašanja iz katekizma.

Obe mesti sta Francetu Kidriču,⁴ ki je natanko raziskoval vzorce za Trubarjev cerkveni red, delali precej težav, ker ni našel predloge. Moral bi namreč iskati drugje, namreč v Luthrovi brošuri Občinskim možem vseh mest nemške dežele, da bi ustanavljali in vzdrževali krščanske šole.⁵ Tu se Luther prav tako, kakor pozneje Trubar, sklicuje na pogane ("Vnd hie bieten vns die heyden grossen trotz vnd schmach...").⁶ Prav tako kakor Trubar govori o "hlapčičih in dekelcah" (kneblin vnd meydlin"). Tudi nekatere besedne zveze pričajo, da se je Trubar Luthrovega dela vsaj spominjal in, kot je bila že njegova navada, po svoje izrazil ter prilagodil na slovenske razmere. V katalogih knjižnice kranjskih deželnih stanov tega dela sicer nisem mogel zaslediti – razen če je skrito pod navedbo "dve Luthrovi knjižici" ("zwei Lutherbüchlein").⁷ Sicer pa je seznam Trubarjevih knjig, ki so bile (s pismom 19. marca 1569) osnova za to knjižnico izgubljen.⁸

Trubar s ponosom pravi, da slovenski kmetje in celo žene (tujega, nemškega rodu!)⁹ po gradovih bero slovenske knjige. Danes bo najbrž težko ugotoviti do katere mere je

² Trubar, 1. c., 78a – 79a.

³ Trubar, 1. c. 100a, 100b.

⁴ Fr. Kidrič, Die protestantische Kirchenordnung der Slovenen im XVI. Jahrhundert, Heidelberg 1919. Slavica 1, str. 115.

⁵ M. Luther, An die Radherrn aller stedte deutsches lands, das sie Christliche schulen auffrichten und halten sollen, Wittemberg 1803. (Po xerox kopiji.)

⁶ Luther, 1. c. Dij.

⁷ Državni arhiv Slovenije. Stanovski arhiv, fasc. 54/7.

⁸ Th. Elze, Primus Trubers Briefe, Tübingen 1897. 215–te Publication des Litterarischen Vereins in Stuttgart, str. 476.

⁹ P. Trubar, Svetiga pavla lystuvi... V Tibing 1567, str. A3a.

bilo branje med slovenskimi kmeti razširjeno. Precejšnje naklade slovenskih knjig v protestantizmu in v prvih letih rekatolizacije bi kazale, da je moralo biti kar precej bralcev, vsekakor več, kakor so doslej poudarjali.

Literarno gluha doba, ko od 1615 do 1672 ni izšla nobena slovenska knjiga, je prav gotovo zadala slovenskemu branju uničujoč udarec. V tem so bili Nemci, ki jih je tridesetletna vojna mnogo težje prizadela kakor Slovence, srečnejši, saj so imeli kljub strahotam vojne v teh letih dovolj branja na voljo.

O povezanosti branja s protestantizmom priča zelo zgovoren dokument. 16. februarja 1752, torej stoletje in pol po izidu zadnje slovenske protestantske knjige, je predlagal sekovski škof Finian, da je treba šole na deželi zapreti, "ker je umetnost branja in pisanja skoro edini vir, iz katerega vsesavajo kmetje strup in ker nimajo dovolj razsodnosti trdovratno pri njem vztrajajo, zaradi česar branja neuko slovensko in kranjsko ljudstvo vneto ohranja katoliško vero."¹⁰

Zanimivo je, da se s podobno mislijo – nekoliko bolj sodobno izraženo – srečujemo še enkrat stoletje in pol pozneje, ko Anton Mahnič v članku "Bralna manija in nje nevarnost"¹¹ pravi: "Ako damo tedaj kmetu knjigo v roko, izročimo mu posel, da sam določuje pomen besedi in njih nauk tj. postavimo ga učenika samemu sebi. To mora obuditi v njem zavest neodvisnosti, in v oni meri, v kateri se ta zavest utrjuje, mora pojemati čut odvisnosti od tuje avtoritete: ako sam določujem, kako misliti kaj je res in prav, ni treba da me drugi poučujejo!" In dalje: "In branje se zdi, je mogočno sredstvo, s katerim se ima velika množica speljati od pokorščine do cerkvene in posvetne oblasti ter dozoriti za revolucijo." Zato se Mahnič zavzema za živo besedo, ki je branje ne more in ne sme nadomestiti. Bistvo problema je izraženo v stavku: "Ljudstvo bere, a ljudstvo tudi razlaga in misli po svoje, in gorje nam, ko bi morali prej ali slej zapaziti, da ljudstvo vže davno ne misli in čuti z nami."

Čeprav so te misli zapisane šele leta 1896 nam izredno jasno izražajo razpoloženje katoliške duhovščine v času, ko so prihajale slovenske protestantske knjige med ljudi. Ta razlika med katoliškim in protestantskim odnosom do knjige – v tistem času! – je seveda splošna, lahko bi rekli evropska. (Ob tem moram opozoriti, da s to primerjavo nikakor nisem hotel zmanjšati vloge, ki jo je imela poznejša posebno nižja duhovščina za izdajanje slovenskih knjig, saj se zavedam, da je Mohorjeva družba (ponovno?), vsekakor pa z neverjetnim uspehom naučila Slovence brati.) Zavedati pa se moramo, da je med slovenskim in evropskim protestantizmom precejšnja razlika. Ne gre samo za sodbo o kmečkih uporah – Trubar ne uporablja grobih besed kakor Luther, ampak bolj svetuje, kot obsoja. Precejšnja in za slovenski protestantizem značilna je razlika glede odnosa do Turkov. Med Slovenci bi Trubar kaj malo opravil, če bi krščanskim ujetnikom svetoval, naj ne skušajo pobegniti. Tudi Trubar sodi, da so Turki božja kazen zaradi naših grehov, predvsem pa zaradi papeštva. A pri tem se povzpne do za tističas nezaslišano moderne sodbe, ko pravi, da bi s knjigo mnogo prej dosegli mir s Turki

¹⁰ P. Dedic, Besitz und Beschaffung evangelischen Schrifttums in Steiermark und Kärnten in der Zeit des Kryptoprotentantismus. Zeitschrift für Kirchengeschichte, 3, Folge IX, 1939, Bd. LVIII, str. 488–489.

¹¹ Rimski Katolik 1896, str. 96 in 98.

kot s kopji in puškami ("daurch sie vom Türken mehrern freden den mit iren spuessen (spiessen) und büchsen erlangen werden").¹²

Kakor je ta misel naivna in temelji na Trubarjevi in slovenskih protestantov neomajni veri v moč "Božje besede" v Svetom pismu, je morala biti za kralja Maksimilijana dovolj zanimiva, saj je obljubljala uspešno pomoč njegovi politiki in zagotavljala mir na mejah. Tej misli se imajo zahvaliti mnoge slovenske, predvsem pa hrvatsko-srbske knjige, ki so jih podprli ne le nemški fevdalci ampak tudi – in to prav krepko – nemška mesta,¹³ ki jih je poleg verske vneme spodbujal tudi strah pred Turki.

O zaprekah, ki bi jih morale premagati te knjige na poti v Turčijo, bi bilo treba posebej spregovoriti. Toda to je že predmet druge raziskave.

Trubarjeva skrb za hrvatsko-srbsko jezikovno področje, njegova uspešna propaganda med dejavniki, od katerih je bilo mogoče pričakovati gmotno pomoč za tisk, vse to so momenti, ki povezujejo naše narode že v 16. stoletju.

Zusammenfassung

LESER DES PROTESTANTISCHEN BUCHES

Jaro Dolar

Es war sicher nicht nur der Missionseifer der slowenischen Lutheranhänger, der den Slowenen die ersten gedruckten Bücher schenkte. Trubar selbst formulierte einen der Grundsätze des Protestantismus, in dem er beteuerte, es gäbe "nur einen Vermittler zwischen Gott und den Menschen, den Menschen Jesus Christus" ... nur er sei "der echte Hohepriester".

Folgerichtig forderte er nicht nur deutsche sondern auch slowenische Schulen, um dem gemeinen Mann den Weg zum "wahren Worte Gottes" zu ermöglichen. Sein Glaube an die Macht des Buches war so fest, dass er den Frieden anstat "mit Büchsen und Spiessen" mit Büchern erreichen wollte. Diesem Gedanken von einer evangelischen Mission unter den Türken hat man die von deutschen Städten unterstützten Übersetzungen der Trubarschen Werke ins Kroatische zu verdanken.

Nach der Gegenreformation erlahmte der von Trubar gerühmte Leseeifer der Slowenen, denn zwischen 1615 und 1672 erschien kein einziges slowenisches Buch. Im Jahre 1752 konnte der Seckauer Bischof Finian mit Genugtuung feststellen, dass "das des Lesens unkundige windische und krainerische Volk den katholischen Glauben eifrig bewahre". Dieses Misstrauen dem Lesen gegenüber hielt sich bei einem Teil der katholischen Geistlichkeit bis in die neuere Zeit (Mahnič's Abhandlung über die Lesemanie im Jahre 1896!)

¹² Elze, 1. c. str. 83 in z isto formulacijo str. 92.

¹³ G. Stökl, Die deutsch-slavishe Südostgrenze im 16. Jahrhundert, Breslau 1940. Schiften des Osteuropa-institut zu Breslau. Neue Reihe, Hft. 12, str. 259–278.

LIBRIS: 47204

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000173444

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

495283